

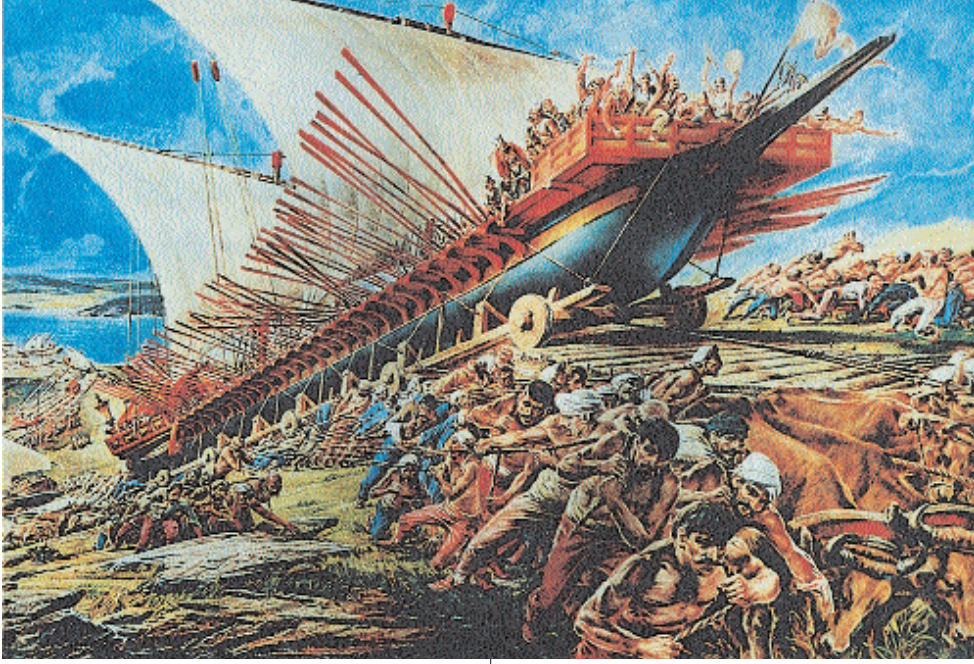
İSTANBUL KUŞATMALARI VE BU KUŞATMALARDA EYÜP CEPHESİ'NİN ROLÜ

Doç. Dr. Fahameddin BAŞAR

1960 yılında Artvin'de doğdu. İlköğrenimini Atalar Köyü İlkokulu'nda, ortaokul ve liseyi Kars-Susuz Kâzım Karabekir Öğretmen Lisesi'nde tamamladı. 1980 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı bölümde Asistan oldu. 1986 yılında Yüksek Lisans, 1991 yılında Doktora eğitimini tamamladı. 1992 yılında Yardımcı Doçent, 1999 yılında da Doçent oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi taribi ile Osmanlı-Bizans münasebetleri konularında çalışmaktadır. Osmanlı Eyâlet Tercihâtı (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997), 100 Soruda Osmanlı Devleti Tarihi (Dünya Yayıncılık, İstanbul 1999), İstanbul'un Fetih Günlüğü (Mahmut Ak ile birlikte, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2003), Osmanlı Türkçesi. Gramer-Tarihî Metinler-Belgeler (Mahmut Ak ile birlikte, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004), Ahmet Refik: Bizans Karşısında Türkler (Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005) adlı kitapları ile çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri vardır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İstanbul'un Fethi'nde kalyonların çekilişi

İstanbul, kurulduğu tarihten itibaren sahip olduğu coğrafi konumu yanında ekonomik, stratejik ve jeopolitik önemi dolayısıyla birçok millet tarafından ele geçirilmeye çalışılmış, ancak aşılmasız surları ve şehrin savunmasının kolay olması dolayısıyla asırlarca ele geçirilememiştir. Biz bu makalemizde, kuruluşundan itibaren çeşitli milletler tarafından gerçekleştirilmiş olan İstanbul kuşatmaları ile bu kuşatmalar sırasında Eyüp ve Haliç'in rolü üzerinde duracak ve bu cephenin fetihle sonuçlanan son kuşatmadaki önemini belirtmeye çalışacağız.

Yaygın efsaneye göre M.Ö. 659 yılında Byzans tarafından bir Megara kolonisi olarak kurulmuş olan ve kurucusunun adından dolayı Byzantion olarak anılan İstanbul, coğrafi konumu ve stratejik önemi sebebiyle her zaman çevresindeki devlet ve hükümdarların ilgisini çekmiş ve tarih boyunca birçok defa kuşatılarak elde edilmek istenmiştir. Nitekim M.Ö. 340 yılında Makedonya Kralı Philip tarafından karadan ve denizden yapılmış olan ilk kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmış, M.S. 73 yılında gerçekleştirilen kuşatma sonunda ise şehir Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altına alınmıştır¹.

Büyük Roma İmparatorluğu'nun uçsuz bucaksız topraklarının doğu bölgesinde bulunan İstanbul, siyasi, askerî ve stratejik mevkiinin önemi yanında tabii güzelliklere de sahip olması dolayısıyla sürekli olarak gelişmiş ve tarihin her döneminde bir cazibe merkezi olmuştur. Romalılar, İmparator I. Konstantinos (324-337) zamanında âdeta yeniden inşa ettikleri bu şehri imparatorluğun yeni başkenti olarak seçmişlerdi (330). Şehrin Byzantion olan adı bu ikinci kurucusundan dolayı artık Konstantinopolis olmuş ve bütün Ortaçağ boyunca bu isimle anılmıştı. İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından (395) sonra ise imparatorluğun doğu yarısının, yani sonradan Bizans olarak anılacak olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başşehri oldu. Siyasi başkent oluşunun yanı sıra aynı zamanda Hıristiyanlığın doğudaki merkezi de olan İstanbul, Marmara Deniziyle, Adalarıyla, Boğazıyla ve Altın Boynuzuyla Ortaçağ'da "Şehirlerin Kraliçesi" unvanını almıştı. Burası aynı zamanda doğu ile batı arasında bir köprü özelliği taşımaktaydı.

İstanbul, bütün bu özelliklerinden dolayı başta Hun, Avar, Bulgar ve Peçenek Türkleri olmak üzere Sâsanîler, Araplar,

¹ Işın Demirkent, "İstanbul: Tarih - Kuruluşundan Fetih Kadar", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 23 (İstanbul 2001), s. 205.

Ruslar ve Macarlar gibi pek çok millet tarafından defalarca kuşatılmış; ancak müstahkem surlara sahip olması ve sahip olduğu coğrafi konumunun savunmasını kolaylaştırması dolayısıyla ele geçirilememiştir. Şehri fethetmeyi başaran ise yalnızca Osmanlılar olmuş ve Sultan II. Mehmed'in, 6 Nisan 1453 tarihinde başlatmış olduğu son kuşatma, 53 gün süren mücadeleden sonra hem Türk tarihi ve hem de dünya tarihi bakımından önemli sonuçlar meydana getirmiş olan fetihle sonuçlanmıştır.

Bizans İmparatoru II. Theodosios (408-450), gittikçe artan dış tehlike karşısında başkenti müdafaa etmek için şehrin her tarafını, büyük bir bölümü hâlâ ayakta kalmış olan surlarla çevirmişti. Şehrin etrafını çevreleyen bu surları muhasara savaşları ile geçerek şehre girmek güçtü. Kara, Haliç ve Marmara olmak üzere üç kısımdan oluşan İstanbul surları Ortaçağ'ın en güçlü savunma hattı idi². Bu surlar, bilhassa Avrupa Hunları'nın Bizans'a yönelik akınlarını önlemek üzere V. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmişti. Buna rağmen Avrupa/Batı Hun Hükümdarı Attilâ (434-453), Bizans'ı vergiye bağlamış ve İstanbul yakınlarına kadar gelerek şehri büyük bir korku içinde bırakmıştı. Ancak o, kalabalık bir ordu ile Büyükçekmece'de bulunduğu sırada (447) imparatorun gönderdiği elçilerle yaptığı antlaşmadan sonra geri dönmüş ve böylece İstanbul, bu Türk hükümdarının baskısından kurtulmuştu³.

Türklerin İstanbul üzerine düzenledikleri ikinci sefer ise yine batıdan gelen Avar Türkleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Batı Hun Devleti'nin yıkılmasından sonra kısa zamanda Balkanlar'a hâkim olan Avarlar, Trakya'yı ele geçirdikten sonra Çorlu'ya kadar ilerleyerek Bizans'ı vergi ödemeye mecbur bırakmışlardı. 616 yılında İstanbul surları önünde görünen Avarlar, on yıl sonra şehri daha şiddetli bir şekilde kuşatmışlardı. 626 yılı Temmuz ayı sonunda başlamış olan bu kuşatma sırasında Haliç'ten Marmara kıyılarına kadar bütün

kara surları boyunca yayılmış olan Avar ordusu her türlü muhasara aletleriyle surlara hücum ediyor, kapıları kırıp şehre girmeye çalışıyordu. Ancak, üç gün devam eden bu ilk genel hücum sırasında Bizanslıların kullandıkları Grek Ateşi⁴ dolayısıyla Avarlar çok fazla kayıp verdiler. Bu sırada doğudan da Sâsanîler (İranlılar) Anadolu'yu geçerek İstanbul Boğazı'na kadar gelmiş ve Kadıköy ile Üsküdar arasında karargâh kurmuşlardı. Hatta Sâsanî Hükümdarı Hüsrev, Avarlar ile şehrin muhasarası ve zaptı konusunda birlikte hareket etmek üzere anlaşmıştı. Ancak Sâsanîler, donanmaları olmadığı için Boğaz'ı geçip Avarlarla birleşemediler⁵.

Öte yandan Avarlar, kara surları önündeki başarısızlık üzerine hücumları Haliç tarafından da desteklemeyi düşündüler. Zira İstanbul ancak, kara surlarına göre daha zayıf olan Haliç surlarından yapılan hücumlarla alınabilirdi. Avar ordusunda bulunan İslav birlikleri, Tuna üzerindeki seferleri dolayısıyla deniz savaşlarında da tecrübeli idiler. Bu birlikler, Haliç'te yapılması düşünülen bir deniz savaşı için gerekli olan muharebe sandallarını Haliç'in iç kesimlerinde, muhtemelen Kâğıthane deresi civarında inşa ettiler. Fakat Haliç'te yapılan ilk karşılaşmada Bizans donanması üstün geldi. Avar Hanı bu defa Haliç dışında, İstanbul Boğazı'nda bulunan Bebek koyunda meydana getirdiği küçük filo ile Boğaz'dan geçerek Anadolu kıyısındaki Sasaniler'den yardım almak istedi ise de Bizanslılar bunu da önlediler. Bunun üzerine Avar Hanı, Kâğıthane deresinin Haliç'e döküldüğü yerde topladığı donanma ile karadan ve denizden bir kere daha hücum etti. Ancak Haliç'te bulunan Bizans deniz gücü Avar donanmasını bir kez daha ağır bir yenilgiye uğratarak batırdı. Bu sırada Avyansaray'dan Tekfur Sarayı'na (Blakhernae Sarayı) çıkmayı başaran az sayıdaki Avar kuvveti de imha edilince, bütün seçme ordusunu ve teknik vasıtaları en iyi kullanan birliklerini Haliç'te yapılan sa-

² İstanbul'un etrafını çeviren surlar ve özellikleri hakkında bkz. Semavi Eyice, "İstanbul Surları: Ortaçağın En Güçlü Savunma Hattı", *Popüler Tarih*, Sayı 33 (Mayıs 2003), s. 50-55; Aynı yazar, "İstanbul Fetihinde Bizans'ın Mimarî Mirası", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu, Tebliğler, 9-11 Mayıs 2003*, İstanbul 2003, s. 20-27.

³ Türklerin İstanbul üzerine gerçekleştirmiş oldukları seferler ile şehri kuşatmaları hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III (İstanbul 1957), s. 1-16.

⁴ Rum Ateşi, Sıvı Ateş ve Maî Ateş olarak da bilinen ve Bizans askerleri tarafından Grejuva denilen Grek Ateşi, düştüğü yeri yakan ve sıvı halde bulunan bir maddedir. Üzerine su döküldüğü vakit daba da parlayan, bazen toprak yuvarlaklar içinde uzaklara da atılabilen bu ateş ancak kum veya kireç gibi maddelerle söndürülebiliyordu. Grek Ateşi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Işın Demirkent, *Mikhael Psellos'un Khronographia'sı*, Ankara 1992, Ek: IV, s. 255-256.

⁵ Bkz. Kafesoğlu, "İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", s. 6-7.

vašta kaybetmiş olan Avarlar, 13 gün süren bu kuşatmayı kaldırarak geri dönmek zorunda kaldılar⁶.

Avarlardan sonra Balkanlarda hâkimiyet kurmuş olan Bulgar Türkleri de zamanla güçlenmişler ve sınırlarını Trakya içlerine kadar genişleterek Bizans için tehlike oluşturmuşlardı. Nitekim Tervel Han (702-718) zamanında İstanbul'u tehdit etmeye başlamış olan Bulgarlar, güçlü oldukları Kurum Han (803-814), Omurtag (814-831) ve Malamir Han (831-836) dönemlerinde surlar önüne kadar gelerek şehri birkaç defa kuşatmışlardı⁷.

Bulgarların İstanbul'a yönelik bu faaliyetleri arasında bilhassa Kurum Han'ın yapmış olduğu muhasara çok şiddetli başlamış ve şehirde yaşayanları büyük bir korku içinde bırakmıştı. Kurum Han, Sofya ve Filibe'yi ele geçirdikten sonra Edirne'yi muhasara altına almış ve oradan İstanbul surları önüne gelerek şehri kuşatıp hücum etmeye başlamıştı (813). Ancak Marmara'dan Haliç'e kadar bütün kara surları önünde hendekler kazdırıp tahkimat yapan Kurum Han, kara surlarına karşı yaptığı hücumlarda başarılı olamayınca geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte İstanbul'u ele geçirmek fikrinden vazgeçmeyen Han, ertesi yılın ilkbaharında tekrar surlar önünde görünmüştü. Şehri ele geçirmek üzere her türlü hazırlık yapmış olan Han, Bulgarlardan başka İslâmlar ile Avarları da ordusuna alarak silâhlandırmıştı.

Kurum Han bu kuşatma sırasında, Eyüp yakınındaki Tekfur Sarayı tarafından surlar üzerine hücumla geçmeyi ve zayıf olan bu cepheden şehre girmeyi plânlamıştı. Hatta o, bu sefer, Bizans İmparatorluğu'nun başkentini ele geçireceğine o kadar inanmıştı ki şehri aldıktan sonra buradaki serveti ülkesine taşımak üzere beş bin kadar araba yaptırmış ve onları da surlar önüne getirmişti. Ancak onun, surlar önünde genel hücum için hazırlıklarını yaptığı sırada ağzından ve burnundan kan

gelmek suretiyle ansızın ölümü üzerine (13 Nisan 814) Bulgarlar bu kuşatmayı da kaldırmak zorunda kaldılar⁸.

Bulgarlardan sonra Ruslar ve Macarlar da birkaç kez İstanbul'u kuşatmışlardı. Nitekim Rusların 864, 904 ve 936 yıllarında gerçekleştirmiş oldukları kuşatmalar ile daha sonra Macarların yaptığı kuşatma da sonuçsuz kalmıştı.

İstanbul muhasaraları arasında önce Müslüman Arapların ve sonra da Osmanlı Türklerinin gerçekleştirmiş oldukları kuşatmalar ise Türk-İslâm tarihi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Bizans İmparatorluğu'nun başşehri olan İstanbul Hıristiyanlar için önemli bir merkez olduğu gibi, Müslümanlar için de Hz. Muhammed'in İstanbul'un alınması gerektiği ve bir gün mutlaka alınacağına dair teşvik edici söz ve müjdeleri ile fethedilmesi için yarışılan bir ideal halini almıştı⁹. Nitekim Müslümanlar, Peygamberimizin bu müjdesine nail olmak için İslâmın ilk dönemlerinden itibaren şehri defalarca kuşatmış, ilk kuşatmanın başladığı 669 yılından fethedilene kadar geçen zaman içerisinde binlerce şehit vermişlerdi.

İslâm Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Hz. Muhammed zamanında başlayan Bizans gazâları, Hz. Ömer devrinde (634-644) gerçekleştirilmiş olan Suriye, Filistin ve Mısır'ın fethinden kısa bir süre sonra Anadolu ve İstanbul üzerine yönelmişti. Hz. Osman'ın halifelik döneminde (644-656) Suriye valisi olan Muaviye, ilk İslâm donanmasını kurarak Kıbrıs üzerine başarılı seferler yapmış ve daha sonra İstanbul'a karşı ilk deniz seferini düzenlenmişti. Ancak bu harekât sırasında Fenike açıklarında Bizans İmparatoru II. Konstans (641-668) kumandasındaki donanmayla karşılaşan İslâm donanması, Bizans deniz kuvvetlerine karşı, kaynaklarda Zâtü's-Savârî Savaşı olarak kaydedilmiş olan başarılı bir deniz savaşı yapmış (655) ve bu gali-biyetten sonra geri dönmek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte bu zaferden sonra

6 Avarların bu kuşatması 31 Temmuz'da başlayıp 12 Ağustos'a kadar sürmüştü. Bkz. Kafesoğlu, "İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", s. 7-10. Buradaki bilgiye göre "rivayete göre kandan kırmızılaşan Haliç'in sabilileri ölümlerle dolmuştu. Aralarında kadın cesetleri de göze çarpıyordu ki, bundan, diğer Türk ordularında olduğu gibi, Avar ordusunda da mubarebe kadınların iştirak ettiği anlaşılmaktadır".

7 Bkz. Necdet Öztürk, "Fetih Öncesi İstanbul Kuşatmaları", İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih, İstanbul 1995, I, 37.

8 Bkz. Kafesoğlu, "İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", s. 10-14.

9 Hz. Muhammed "Kostantiniyye mutlaka fethedilecektir, onu fetbeden kumandan ne güzel kumandan, onu fetbeden ordu ne güzel ordudur" (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 335) diyerek İstanbul'un fetbedilmesini Müslümanlara hedef göstermişti.

10 Bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 70.

11 Müslümanların İstanbul üzerine düzenlenmiş olduğu bu ilk seferdeki ordu içerisinde 63 civarında sahâbî de vardı. Bkz. Mehmed Efendioğlu, "Sabâbe Dönemi İstanbul Seferleri", *Taribi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu*, 9-11 Mayıs 2003, *Tebliğler*, İstanbul 2003, s. 135.

12 Bu sefere katılmış olan sahâbeden Ebû Eyyub el-Ensârî (Hâlid b. Zeyd), bildiği gibi Hz. Muhammed, Medine'ye hicret ettiği zaman ilk defa evinde misafir olduğu şabıstır. Hz. Muhammed zamanındaki seferlerin biri hariç, hepsine katılmıştır. Yaşının oldukça ilerlemiş olmasına rağmen bu sefere de bizzat kendi arzusu ile katılmıştı. Onun sefer sırasında ölümü hakkında İslâm kaynaklarında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre o, ordu İstanbul'a varınca hastalanmış ve Yezid'e, "Beni düşman arazisinde gidebileceğin en uzak yere kadar götür, dâba ileriye gidemeyeceğin yer neresi ise beni işte orada defnet, zira İstanbul surlarının önüne mübarek bir adamın defnedileceğini Resûlullah'dan duymuştum, umarım ki o adam ben olayım" demiş ve ölümünden sonra arzusu üzerine surlar önünde bugün onun adıyla anılan Eyüp semtine defnedilmiştir. Diğer bir rivayete ise savaşıarak şehit düşmüş ve bugün kabrinin bulunduğu yere gömülmüştür. Müslümanların İstanbul'u kuşatmaları ve bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "İstanbul'un Müslümanlar Tarafından Mubasaraları", *Lâle*, I/1 (Temmuz 1992), s. 27-32.

13 Necdet Yılmaz - Coşkun Yılmaz, *İstanbullu Sahâbeler*, İstanbul 2003, s. 47.

artık Müslümanlar için İstanbul yolu açılmıştı.

Müslümanlar İstanbul'u ilk defa, Emevi Devleti'nin kurucusu olan Halife Muaviye b. Ebû Süfyan (661-680) zamanında kuşatmışlardı. Muaviye, Bizans İmparatorluğu'na ağır bir darbe vurmak düşüncesi ile İstanbul'a karşı büyük bir sefer yapmaya karar vermiş ve ülkenin her tarafına gönüllülerin gelmesi için haber göndermişti. Bu seferin görünüşteki sebebi, İmparator Konstans'a isyan eden Ermeniyeli valisi Saborios'un Muaviye'den yardım istemesi idi¹⁰. Bunun üzerine Muaviye, hazırlamış olduğu orduyu 668 yılında sahabîden Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî kumandasında İstanbul üzerine gönderdi. Bu orduda Ebû Eyyub el-Ensârî başta olmak üzere daha birçok meşhur sahâbe de bulunuyordu¹¹. Malatya-Kayseri-Ammurîye-Eskişehir yolunu takip ederek Kadıköy'e ulaşan bu İslâm ordusunda, uzun süren yolculuk ve soğuklar dolayısıyla büyük kayıplar meydana gelmişti.

668 yılı kış mevsimini Kadıköy'de geçiren Fedâle, Halife Muaviye'den yardım istemiş; bunun üzerine Halifenin oğlu Yezid kumandasında gönderilmiş olan yardımcı kuvvetler 669 yılı İlkbaharında İstanbul'a ulaşmıştı. Yezid b. Muaviye'nin gelmesi ile Boğaz'ı geçen Müslümanlar şehri kuşatmaya başladılar. Muhasara bütün yaz boyunca devam etmiş ise de Ortaçağ'ın bu en güçlü askerî tahkimatı olan surları aşım şehre girmek mümkün olmuyordu. Bu sırada kış mevsiminin de yaklaşması üzerine soğukların başlaması ile kuşatma kaldırılarak Suriye'ye dönüldü. Bu kuşatma sırasında bilhassa Eyüp bölgesinden surlara hücum edilmiş ve Müslümanlar bu cephede birçok şehit vermişlerdi. Şehitler arasında, ilerlemiş yaşına rağmen sefere katılmış olan sahâbe Ebû Eyyub el-Ensârî (Hâlid b. Zeyd) de vardı ve vasiyeti gereği şehid olduğu surlar önünde defnedilmişti¹². Ayrıca bu kuşatmaya Hz. Hüseyin, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Abdullah

b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr gibi daha başka sahâbe de katılmıştı¹³.

Müslümanların İstanbul'u ikinci muhasarası yine Halife Muaviye zamanında gerçekleşti. Bu sefer Cünâde b. Ebû Ümeyye el-Ezdî kumandasında 673 yılında hareket eden ordu Anadolu üzerinden İstanbul'a doğru ilerlerken, İslâm donanması da Akdeniz ve Ege sahillerinde bazı önemli yerlere hâkim olduktan sonra ertesi yıl İstanbul önlerine ulaşmıştı. 674 yılı yaz mevsiminde karadan ve denizden başlatılan ve şiddetli savaşların cereyan ettiği kuşatma Eylül sonlarına kadar devam etti. Ancak soğukların başlaması üzerine İslâm ordusu Kapıdağ Yarımadası'na çekilmek ve kış mevsimini orada geçirmek zorunda kalmıştı. 675 yılında tekrar harekete geçen Müslümanlar Bizans donanmasına hayli zarar vermesine rağmen yine istenilen sonuca ulaşamadı. Bu şekilde yedi yıl boyunca kış mevsimini Kapıdağ Yarımadası'nda geçiren İslâm ordusu, yaz aylarında İstanbul surları önüne gelerek şehri kuşatıyordu. Ancak karadan ve denizden yapılan ve uzun yıllar süren bu muhasara sırasında gerek soğuk ve hastalık, gerekse Bizans askerlerinin kullanmış olduğu Grek Ateşi (Rum Ateşi) dolayısıyla Müslümanlar çok fazla kayıp vermelerine rağmen başarılı olamıyorlardı. Nihayet bu muhasara da 680 yılında kaldırıldı. Bu kuşatma sırasında kurtulabilen gemiler geri çekilme sırasında Pamphylia (Antalya) sahilinde fırtınaya yakalanmış ve ancak çok az kısmı sağsalim dönebilmişti¹⁴.

Müslümanların İstanbul'a karşı yaptıkları seferler Muaviye'den sonraki Emevi halifeleri zamanında da devam etti. Nitekim Halife Velid b. Abdümelik (705-715) Maveraünnehir'de, Türkistan'da ve Endülüste yaptığı büyük fetihleri İstanbul'un fethiyle taçlandırmak düşüncesinde idi. Bu amaçla o, 714 yılında hazırlıklara girişmiş, ancak bir yıl sonra vefat edince bu düşüncesi gerçekleşmemişti. Yerine geçen kar-

deşi Süleyman b. Abdülmelik (715-717), onun başlattığı hazırlıkları tamamlayarak kara ve deniz kuvvetlerinden meydana gelen kuvvetli bir orduyu İstanbul üzerine gönderdi (Eylül 715). Halifenin kardeşi Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki kara ordusu Maraş-Ammüriye¹⁵ yolu ile İstanbul'a doğru ilerlerken Ömer b. Hubeyre kumandasındaki donanma da deniz yolu ile İstanbul'a ulaştı. Bu sırada Bizans'ta III. Leon (717-741) imparator olmuş ve yaklaşık bir asır hüküm sürecek olan Isauria/Suriye hanedanı başa geçmişti¹⁶. Binbir zorluklardan sonra şehir önüne ulaşmış olan Mesleme, Ağustos 717'de şehri kara surları cephesinden kuşatmaya başladığı sırada donanma da Haliç'e girmek istemiş, ancak girişi zincirle kapalı olduğu için başarılı olamamış ve Bizans donanması ile yapılan savaşta Rum Ateş'inden büyük zarar gördüğü için geri çekilmek zorunda kalmıştı. Kara kuvvetleri ise surlara hücumu sürdürüyordu. Ancak o yıl çok şiddetli geçen kış mevsimi dolayısıyla Arap ordusu oldukça fazla kayıp verdi. Surlara deniz tarafından hücum eden donanma kuvvetleri de Rum Ateş'inin verdiği zarar dolayısıyla başarılı olamıyordu. Bu sırada kendilerine Mısır'dan ve Afrika'dan yardım amacı ile gönderilen donanma da Leon'un baskınına uğrayarak yakıldı. Ayrıca Anadolu'dan geçerek İzmit'e kadar ilerlemiş olan yardımcı kara kuvvetleri de Bizanslılar tarafından pusuya düşürülerek dağıtılmıştı. Yine bu sırada Bulgarlar da arkadan İslâm ordusuna zarar veriyordu. Ayrıca kış mevsiminin çok sert geçmesi Müslüman ordusunda önemli zayıflık vermişti. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Halife Süleyman ise, ne pahasına olursa olsun İstanbul fethedilmeden bu ordunun geri dönmemesini istiyordu. Ancak o sırada Halife Süleyman'ın ölümü üzerine yerine geçen Ömer b. Abdülaziz (717-720), şartların elverişli olmadığını görerek ordunun daha fazla kayıp vermemesi için Mesleme'nin muhasarayı kaldırarak derhal geri dönme-

sini istemiş ve böylece Muaviye döneminde yapılan ilk iki kuşatmadan sonra Müslümanların bu üçüncü İstanbul kuşatması da başarısızlıkla sonuçlanmıştı¹⁷.

Mesleme komutasında gerçekleştirilen bu seferde, sadece İstanbul'un kuşatılmasıyla kalınmamış, İslâm askerleri Gelibolu'dan Trakya'ya geçerek Edirne ve Selânik dolaylarına kadar ilerlemişti. İstanbul'un en büyük kuşatması olan bu sefer esnasında, ilk defa İstanbul Perşembe Pazarı'ndaki Arap Camii inşa edildi. Kahramanlıkları efsaneleştirilen Battal Gazi de bu savaşa katılmış ve Anadolu'da vefat etmişti¹⁸.

Araplar tarafından İstanbul'a karşı yapılan son sefer ise Abbasi halifesi el-Mehdî (775-785) zamanında gerçekleşmiştir. 781 yılında Halifenin oğlu Hârûn kumandasında gönderilmiş olan ordu, İzmit'te kendilerini durdurmak isteyen Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra Üsküdar'a kadar ilerledi. Oradan karşıya geçen İslâm ordusu şehri kara surlarından kuşatma altına aldı. Ancak bir netice alınmayınca kısa bir süre sonra anlaşma yapılarak geri döndü¹⁹.

Bu kuşatmalardan sonra Müslümanlar Anadolu üzerine çeşitli zamanlarda akınlar yaparak büyük seferler düzenlemiş iseler de, bunların hiçbirisi İstanbul'u hedef almamıştır. Emeviler ve Abbasilerden sonra İstanbul'a yönelik akınları gerçekleştirenler ise Selçuklu Türkleri olacaktır. Zira İslâm orduları Türklerin Müslümanlığı kabulü ile yeni bir güç kazanmış ve İstanbul yönündeki ilerleyişlerini daha yoğun bir şekilde sürdürmeye başlamışlardı. XI. yüzyılın ilk yarısında tarih sahnesine çıkan Selçuklular, daha devletlerini kurmadan önce, keşif amaçlı da olsa Orta Anadolu'ya kadar ilerleyebilen akınlar yapıyorlardı. Anadolu'ya yapılan ilk Türk akınları, Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın kalabalık Bizans ordusuna karşı 26 Ağustos 1071'de kazanmış olduğu Malazgirt Savaşı'ndan sonra ise büyük bir fetih hareketine dönüş-

14 Yıldız, "Aynı makale", s. 28. Bizans kronik yazarları Theophanes ve Nikephoros Kyzikos'un (Kapıdağ Yarımadası) fetbiyle başlatmış oldukları bu kuşatmanın yedi yıl sürdüğünü kaydetmişlerdir. Bununla birlikte Bizantinistlere göre kuşatma dört (veya beş) yıl sürmüştür. Bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türkçeye çev. Fikret İşıltan, Ankara 1991, s. 116. Ayrıca bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, s. 71.

15 Ammüriye, İçbatı Anadolu'da İstanbul'dan Çukurova'ya giden eski Bizans askerî yolu üzerinde bugün harabeleri bulunan eski bir şehir ve kale idi.

16 Ostrogorsky, *Aynı eser*, s. 145; Şahin Uçar, *Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990, s. 111.

17 Yıldız, "Aynı makale", s. 28-29.

18 N. Yılmaz - C. Yılmaz, *İstanbul Sabâbeler*, s. 49.

19 Emeviler ve Abbasiler dönemindeki İstanbul kuşatmaları hakkında bkz. Marius Canard, "Tarih ve Efsâneye Göre Araçların İstanbul Seferleri", çev. İsmail Hâmi Danişmend, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II (İstanbul 1956), s. 213-259.

müştü. Sultan Alparslan'ın plânlı olarak başlatmış olduğu fetih harekâtı, Sultan Melikşah (1072-1092) döneminde hızla devam etmiş ve asırlardan beri mücadele verilen fakat bir türlü fethedilemeyen Anadolu, kısa bir zaman içerisinde Türk yurdu olmuş ve Müslüman ülkesi halini almıştı.

Anadolu'nun fetih harekâtı sırasında, Selçuklu hanedanından olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından İznik'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308), İstanbul'un yanı başında faaliyet gösteren bir Türk devleti olup Bizans'a en büyük rakip idi. Bu sırada İzmir'de bir beylik kurmuş olan Çaka Bey ile Balkanlar'da faaliyet gösteren Peçenek Türkleri de Bizans için tehlike oluşturmuşlardı. Sultan Alparslan döneminde Anadolu gazalarına katılmış olup daha sonra Bizanslıların eline esir düşen ve sonra kurtularak İzmir'de ilk Türk donanmasını meydana getirmiş olan Çaka Bey, Bizans donanması karşısında üstünlük sağlayarak Ege'de bulunan adaları fethetmiş ve Çanakkale ve Gelibolu'yu alarak Bizans'ın Akdeniz ile bağlantısını kesmişti. Bu dönemde Çaka Bey denizden, Selçuklular Anadolu'dan ve Peçenekler batıdan olmak üzere Bizans her yönden Türkler tarafından abluka altına alınmıştı. Hatta Peçeneklerle anlaşmış olan Çaka Bey, İstanbul'u karadan ve denizden kuşatmak suretiyle ele geçirmeyi düşünmüş, ancak Bizanslılar Peçeneklere karşı bir başka Türk kavmi olan Kumanları, Çaka Bey'e karşı da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ı usta bir siyaset ile kullanarak bu büyük tehlikeden kurtulmuşlardı²⁰.

Bizanslılar, Çaka Bey'den ve Peçeneklerden kurtulmayı başarmış iseler de gerek Türklerin Anadolu'daki bu hızlı ilerleyişleri ve gerekse İstanbul'daki dinî anlaşmazlıklar Ortaçağ'ın bu güçlü imparatorluğunu siyasi ve askerî yönden oldukça zayıf düşürmüştü. Şehri koruyabilmek için dış yardıma ihtiyaç duyan Bizans imparatorları, bilhassa Türklerle karşı Avrupa devletlerinden yardım istemek zorunda kalmışlar

ve Batılılar bu isteğe, çeşitli zamanlarda düzenledikleri Haçlı seferleri ile cevap vermişlerdi. Ancak Batı Hıristiyan dünyasının düzenlemiş olduğu bu seferler Bizans için, Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerini bir süre geciktirmekten başka bir şeye yaramadığı gibi bu seferler imparatorluk için de zararlı olmuşlardı. Zira 1204 yılında düzenlenmiş olan Dördüncü Haçlı Seferi, yardıma muhtaç olan Bizans için büyük bir felâketin başlamasına sebep olmuştu. Nitekim bu sefer sırasında Haçlılar İstanbul'u ele geçirip burada bir Latin Devleti kurmuşlar ve Bizanslılar, hâkimiyeti yeniden kurabilecekleri 1261 yılına kadar yönetimlerini İznik'e taşımak zorunda kalmışlardı²¹. Bizans'ın başkentinin ilk defa elden çıkarak Haçlıların eline geçtiği ve büyük Bizans İmparatorluğu'nun parçalandığı bu sırada Anadolu'da yeni bir dönem başlamış, Selçuklu Türklerinin yerini Osmanlılar almıştı.

İstanbul, Osmanlılar için de daha devletin kurulduğu ilk dönemlerden itibaren mutlak ve tek hedef olmuştu. Nitekim Osmanlıların ilerleyişi, daha ilk Osmanlı hükümdarları Osman (1299-1324) ve Orhan Gazi (1324-1362) zamanlarından itibaren Karadeniz, Marmara Denizi ve Ege Denizi yönünde hep İstanbul'u hedef alacak şekilde gelişmişti. Ayrıca XIV. yüzyıl ortalarından itibaren Rumeli'ye geçen Osmanlı birlikleri bir yandan Balkanlar yönünde ilerlerken diğer yandan Edirne üzerinden İstanbul'a doğru yaklaşmakta idi. Böylece Osmanlılar, devletlerini kurduktan elli yıl sonra İstanbul'u her taraftan abluka altına alarak baskı altında tutmaya başlamışlardı.

İstanbul üzerindeki ilk Osmanlı baskısı, Bizans imparatorlarını belirlenen vergiyi ödemek ve bazı askerî taahhütlerde bulunmak şartlarını içeren barış antlaşmalarını imzalamaya zorlamak ve Bizans tahtına oturacak olan adayın seçiminde etkili olmak şeklinde nüfuz mücadelesi olarak kendini gösteriyordu. Orhan Bey ve I. Murad zamanlarında Türk kuvvetlerinin bir kısmı,

20 Çaka Bey ile Peçenekler'in İstanbul'a yönelik faaliyetleri için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, 164-166, 197-201, 216-217; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1974; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8 (İstanbul 1993), 186-188.

21 Bizans'ın yardım isteği üzerine doğuya büyük bir sefer düzenlenmiş olan Haçlılar, İstanbul'a geldikleri vakit Bizans'ın içinde bulunduğu siyasi ve dinî anlaşmazlıklardan da yararlanarak Haliç surları üzerinde yaptıkları çarpışmadan sonra şehre girmeyi başarmış ve burada 57 yıl sürecek olan bir Latin Devleti kurmuşlardı. Bu işgal sırasında Haçlılar Bizans İmparatorluğu'nun başşehri İstanbul'u tabirî etmişler, yakmışlar ve şehirden ayrılırken her şeyi alıp batıya götürmüşlerdi. Haçlıların düzenledikleri Dördüncü Haçlı Seferi ve bu sefer sırasında İstanbul'da yaptıkları hakkında geniş bilgi için bkz. İsm Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*. İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2004.

dost veya düşman olarak İstanbul surları önüne kadar gelmişler ve Bizans'ı Osmanlı Devleti'ne tâbi bir şekilde sur içinde yaşamaya mahkûm etmişlerdi. Bu dönemde ilk Osmanlı hükümdarları, Bizans'ın başkentindeki iç mücadelelere de müdahale ediyor; Osmanlı Devleti'nin menfaati doğrultusunda, imparatorluk için birbirleriyle savaşan Bizans prenslerinin birini diğerine karşı destekliyor ve istedikleri kişinin imparator olmasını sağlıyorlardı²².

İstanbul'a karşı ilk Osmanlı askerî harekâtı önce Orhan Bey devrinde, 1359 yılında gerçekleşmişti²³. Anlaşmayla sonuçlanan bu ilk girişimden kısa bir süre sonra hükümdar olan I. Murad (1362-1389) devrinde ise Bizans İmparatorluğu artık Osmanlı Devleti'ne tâbi olan, vergi ödeyen vassal bir şehir devleti idi. İstanbul'un Osmanlılar tarafından ilk defa kuşatılması ise, Osmanlı Devleti'ni merkezî ve büyük bir devlet haline getirmek düşüncesinde olan I. Bayezid (1389-1402) tarafından gerçekleştirildi. Kosova'da şehit düşen babasının yerine geçen Bayezid hükümdar olur olmaz, artık Osmanlı ülkesi ortasında bir ada gibi kalmış olan Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'u fethetmek için kararını vermiş ve bütün dikkatini İstanbul'a çevirmişti. Nitekim o, Kosova zaferini müteakip Hristiyanlar ile bir anlaşma yaparak Rumeli'deki Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırdıktan sonra Bizans'a karşı daha etkili bir politika takip etmeye başladı. O sırada Bizans hanedanı arasındaki ihtilaf ve iktidar mücadeleleri de buna zemin hazırlıyordu. Üstelik bu sırada Bizans İmparatorluğu Osmanlı Devleti'ne tâbi bir devlet idi ve imparatorun bir oğlu bağlılığın bir göstergesi olmak üzere Osmanlı sarayında bulunuyordu²⁴.

Bayezid, Batı Anadolu'da hüküm sürmekte olan Anadolu Beylikleri üzerine sefer düzenleyip onları hâkimiyet altına aldıktan sonra Bizans İmparatorluğu'na son vermek üzere bütün hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul surları önüne geldi

(1391). Yeni imparator II. Manuel'den (1391-1425) şehrin teslimini isteyen Bayezid, teklifi kabul edilmeyince kuşatmaya karar verdi. Önce Veziriazam Çandarlı Ali Paşa idaresinde bir ordu göndererek surlar dışında bulunan toprakları ele geçirdi. Bu ilk harekâttan sonra surlar önüne gelen Osmanlı ordusu şehri kuşatma altına aldı. 1391 yılında başlayan bu tazyik, 1396 yılı ortalarına kadar devam eden birinci muhasara idi. Bu sırada kuşatmanın şiddeti bazen artıyor, bazen de ordu ve kumandanların Anadolu ve Rumeli'de yapılan başka seferlere gitmek zorunda kalması dolayısıyla abluka halinde devam ediyordu²⁵. Bayezid'in bu kuşatması 1394 yılı ilkbaharında şiddetlendi. Ancak Türk kuvvetlerinin Ortaçağın en güçlü savunma surlarını aşıp şehre girmesi mümkün oluyordu. Öte yandan bu sırada Macar Kralı Sigismund idaresindeki kalabalık Haçlı kuvvetlerinin Türklere karşı harekete geçtiği ve Niğbolu'yu kuşattığı haberi alınınca Bayezid acele olarak kuşatmayı kaldırıp Niğbolu'ya gitmek zorunda kaldı²⁶. Böylece Macarların öncülük ettiği bu savaş ile Bayezid'in surlar önünden ayrılması sağlanmış, Bizans'ın başşehri İstanbul bir süre için de olsa Türk kuşatması ve tazyikinden kurtulmuştu. Bununla birlikte, bu ilk kuşatma sonrasında İstanbul devamlı olarak abluka altında tutulmaya ve şehre giriş-çıkış kontrol edilmeye başlanmıştı.

Haçlı ordusuna karşı 1396'da Niğbolu'da büyük bir zafer kazanmış olan Bayezid, bu zaferden sonra İstanbul üzerindeki baskıyı daha da arttırdı. Bu sırada, Bizans'a Karadeniz üzerinden gelebilecek yardımları önlemek ve Boğaz geçişini kolaylaştırmak üzere Boğaz'ın Anadolu kıyısına bir hisar (Anadoluhisarı) inşa ettiren Bayezid, şehri öncekinden daha şiddetli bir şekilde kuşattıysa da bu sefer doğudan gelen Timur tehlikesi dolayısıyla, muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı²⁷. Bayezid'in Timur ile 1402 yılında Ankara'da yaptığı savaşta yenilerek esir düşmesi ve kısa bir süre son-

22 Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Türk-Bizans münasebetleri için bkz. Fabameddin Başar, *Osmanlı Kroniklerine Göre Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1299-1451)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1991; Aynı yazar, "Fatih Dönemi Öncesinde Osmanlı-Bizans Münasebetleri / The Ottoman Byzantium Relations Before Fatih Era", *Fatih ve Dönemi / Mehmed II and his Period*, (Editör: Prof. Dr. Necat Birinci), İstanbul'un Fetihinin 550. Yılı Armağanı, T.C. İstanbul Valiliği ve Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 1-21, 501-505.

23 Işın Demirkent, "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6 (İstanbul 1992), s. 240.

24 Belgrad Üniversitesi profesörlerinden Georg Ostrogorsky, Yıldırım Bayezid dönemine girildiğinde Bizans'ın durumunu anlatırken "İstanbul tabtının anabtarını sadece Sultan Bayezid elinde bulunduruyordu. İstanbul'da artık ancak sultanın iradesine itirazsız boyun eğen bir kimsenin imparatorluk tacını taşıyabileceği bilinmekteydi. Böylece V. Ioannes İstanbul'da zahirî hâkimiyet sürerken, Manuel itaatkâr bir vassal sıfatıyla her türlü hakareti sineye çekerek sultanın sarayında vakit geçiriyordu" demektedir (*Bizans Devleti Tarihi*, Türkçeye çeviren: Prof. Dr. Fikret İşıltan, Ankara 1981, s. 504-505).

25 Mükrimin Halil Yımaç, "Bayezid I", *İslâm Ansiklopedisi*, II, 371.

26 25 Eylül 1396 tarihinde meydana gelmiş olan Niğbolu Savaşı, Bayezid'in İstanbul kuşatmasını kaldırmasına sebep olmuş, ancak Bayezid Niğbolu'da elde ettiği zaferden sonra daha güçlü ve plânlı şekilde İstanbul'u yeniden muhasara altına almıştır. Bu savaş ve savaşın Balkanlar ile Bizans İmparatorluğu için önemi hakkında bk. Fabameddin Başar, "Niğbolu Meydan Muharebesi ve Haçlı Seferleri Tarihindeki Yeri", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Rubu Semineri*, 26-27 Mayıs 1997, *Bildiriler*, İstanbul 1998, s. 117-132.

27 Âşikpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, yay. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* içinde, İstanbul 1949, s. 137, Mehmed Neşri, *Cihan-nümâ*, yay. Faik R. Unat - M. Altay Köymen, I, 328-330; Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-feth*, nşr. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 43-45; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, I, 148. Ayrıca bkz. Semavi Eyice, "Anadolubisari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cild 3 (İstanbul 1991), s. 147-149.

28 Osmanlı Devleti'nin parçalanmak ve yıkılmak tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı Fetret Devri'nde yaşanan saltanat mücadelesi ve bu mücadele sırasında Bizans İmparatorluğu'nun etkisi hakkında geniş bilgi için bkz. Fahmeddin Başar, "Fetret Devri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12 (İstanbul 1995), s. 480-483; Aynı yazar, "Fetret Devrinde Osmanlı-Bizans Münasebetleri (1402-1413)", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 247-260.

29 İmparatorun bu kuşatmadan kurtulmak için Orhan Çelebi'yi Rumeli'ye göndermesi ve daha sonra Mehmed Çelebi ile anlaşması hakkında bkz. Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 95; Âşikpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1332, s. 84; Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşri Tarihi)*, yay. Faik R. Unat - M. Altay Köymen, Ankara 1987, II, 492, 495; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1982 (4. baskı), I, 341-342.

30 Sultan II. Murad'ın gerçekleştirdiği bu kuşatma sırasında şehirde bulunup 24 Ağustos tarihinde yapılan son genel hücumu kaleme almış olan Kananos'a göre Türk ordusu Altunkapı'dan Odunkapı'ya kadar topraktan muazzam bir siper meydana getirmişti. Bu siperler kalın, sert ve sağlam giriş ve kalaslardan inşa edilmiş olup surlara dönük cephelerine ok, mızrak, taş ve gülle karşı ağaç dallarından sıra halinde koruyucu mahiyette bir takım setler ilâve edilmişti. Öyle ki, Türk ordusu bu kuvvetli siperler sayesinde surları delip tabir edeceklerine kesin olarak inan-

ra ölümü üzerine oğulları arasında saltanat mücadelesinin başlaması ise Bizans İmparatorluğu'nun yarım yüzyıl daha yaşamasına fırsat vermişti.

Bununla birlikte Osmanlılar, saltanat için Bayezid'in oğulları arasında mücadele ile geçen 11 yıllık Fetret Devri'nde bile Bizans'la mücadeleyi sürdürmüşler ve bu karışık dönemde bile şehri ele geçirmek amacıyla kuşatma altına almışlardı²⁸. Rumeli'de hükümdarlığını ilân etmiş olan Musa Çelebi, büyük kardeşi Emir Süleyman'ın aksine Bizans'a karşı sert bir tavır almış ve 1411 yılında surlar önüne gelerek şehri karadan ve denizden şiddetli bir şekilde kuşatmıştı. Ancak Musa Çelebi'nin donanmasının Adalar açıklarında Bizans deniz kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgi alması, İmparatorun Musa Çelebi'ye karşı Çelebi Mehmed ile anlaşması ve ayrıca İstanbul'da bulunan Orhan Çelebi'yi serbest bırakması üzerine bu kuşatmadan da bir sonuç alınamamıştı²⁹.

Fetret Devri'nden sonra Osmanlı Devleti'ni âdeta yeniden kurmuş olan Çelebi Mehmed (I. Mehmed, 1413-1421), devleti tekrar eski gücüne ulaştırmak ve merkezî otoriteyi sağlamak düşüncesiyle Bizanslılarla iyi ilişki kurmuştu. Çelebi Mehmed'den sonra hükümdar olan oğlu II. Murad (1421-1451) ise babasının aksine, dedesi gibi Bizans'a karşı sert bir tutum içerisine girmiş ve hükümdarlığının ikinci

yılında surlar önüne gelerek şehri kuşatmıştı (1422)³⁰. Ancak Bizans, II. Murad'ın yalnızca kara surlarından sürdürdüğü bu kuşatmadan da kurtulmasını bilmiş, padişahın kardeşi Şehzade Mustafa'nın Anadolu'da başlatmış olduğu isyan hareketinde onu desteklemek sureti ile kuşatmanın kaldırılmasını sağlamıştı³¹.

Bütün bu kuşatmalarda, kuşatmanın başarılı olabilmesi için ordunun Haliç'e girmesine çalışılmış ve böylece şehir her taraftan kuşatılmak istenmişti. Ancak Bizanslılar bütün dış saldırılar sırasında Haliç'in girişini zincirle kapatıyor ve böylece şehri kuşatmak üzere gelen orduların donanma kuvvetlerinin körfeze girmesini önleyordu. Bunu başaran ise yalnızca Fatih Sultan Mehmed oldu. Sultan II. Murad'dan sonra hükümdar olan II. Mehmed (1451-1481), daha babasının sağlığında devletin başına geçtiği ilk hükümdarlığından (1444-1446) itibaren İstanbul'un fetihini düşünmüş ve bunu gerçekleştirmek için plânlar yapmaya başlamıştı. Nitekim o, babasının ölümü üzerine 1451 yılında ikinci defa devletin başına geçer geçmez, İstanbul'u fethetmek düşüncesiyle kuşatmak üzere hazırlıklar yapmaya başladı³². Önceki kuşatmalarda sonuca ulaşamamasının sebeplerini de dikkate alan Sultan Mehmed, bir yandan surlarda tahribat yapabilecek büyük toplar döktürüyor, bir yandan da Galata ile Eyüp sirtlarında karargâh kurmuş olan birliklerin irtibatını sağlamak amacıyla donanmanın Haliç'e alınması için çareler arıyordu. Haliç surlarının kara surlarına göre daha zayıf olması dolayısıyla mutlaka, donanmanın Haliç Körfezi'ne girmesi ve hücumun buradan da desteklenmesi gerektiğini düşünen Sultan Mehmed, körfezin girişi zincirle kapatıldığı için, kuşatma sırasında Dolmabahçe önlerinde bekleyen donanmadan bir kısmını karadan kızaklar üzerinde kaydırmak suretiyle Kasımpaşa sirtlarından Haliç'e indirdi. Böylece, kara surlarında devam

eden kuşatma, bir anda deniz cephesiyle de desteklenmeye başlamış ve bunun üzerine şehri müdafaa eden birlikler, kara surları yanında deniz surlarını da korumak zorunda kalmışlardı. Bu ise müdafaa birliklerinin moralini ve direnme gücünü kırmıştı. Öte yandan II. Mehmed'in donanmayı Haliç'e indirmesi ile Eyüp cephesindeki birlikler ile Galata sırtlarında bulunan kuvvet arasında irtibat da sağlanmış ve böylece bu cephe de güçlendirilmişti. Aynı zamanda Sultan Mehmed, Haliç Körfezi'ne hâkim olunca Humbarahane ile Defterdar arasında fiçilerden bir köprü kurarak bu iki cephe arasındaki geçişi daha da kolaylaştırmıştı³³.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İstanbul defalarca kuşatılmış olmasına rağmen şehrin etrafını çevirmiş olan Ortaçağın bu en güçlü savunma hattını aşmış şehre giren yalnızca Osmanlı hükümdarı II. Mehmed ve onun mutlu askerleri olmuştur. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için yıllarca hazırlıklar yapmış ve daha önceki kuşatmalarda kullanılmamış askerî ve teknik yöntemleri kullanmıştı. Surları yıkacak büyük topların dökülmesi, kuşatmanın deniz cephesinden de yoğun bir şekilde sürdürülmesi, yürüyen kuleler yapılarak surlara yapılan etkili hücumlar, tünel çalışmaları ve nihayet gemilerin karadan yürütülerek Haliç Körfezi'ne indirilmesi genç Osmanlı hükümdarını başarıya ulaştıran önemli unsurlardı. Bu büyük fethin gerçekleşmesinde Eyüp civarındaki kara birlikleri ile Haliç Körfezi'ndeki donanmanın rolü ise tartışılmazdır. Zira İstanbul surlarını aşmış şehre girmek ancak, kara surlarına göre daha zayıf olan Haliç surlarından yapılan hücumla mümkün olabilirdi. Ayrıca, Eyüp yakınında, Blakhernae Sarayı'ndan Ayvansaray'a inerek Haliç surları ile birleşen kara surları da surların diğer yerlerine göre daha alçaktı. Bu sebeple kuşatmayı gerçekleştirenler hep Haliç'e girmek ve hücumu Haliç surları ile yine bu surlara yakın olan Blakhernae Sarayı

önündeki kara surlarına yapmak istemişlerdir. Ancak bunu başaran, yalnızca Sultan II. Mehmed olmuştur. Kuşatma sırasında lâğım çalışmaları ve yürüyen kuleler gibi bütün muhasara tekniklerini kullanmış olan Sultan Mehmed, donanmasını dahiyâne bir buluş ile Haliç Körfezi'ne alması fethin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. II. Mehmed 29 Mayıs 1453 Salı gününün erken saatlerinde artık büyük bir Fatih'tir ve şehir bin yıldan beri sürdürdüğü fethedilemez özelliğini bu genç Osmanlı hükümdarı karşısında kaybetmiştir. Şairin dediği gibi bu büyük fetih gören Üsküdar'dır ama fethi yaşayan, fetih ruhunu hisseden beldemiz Eyüp'tür.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, daha önce de ifade ettiğimiz gibi İstanbul, Latinler tarafından 1203-1204 yılında düzenlenmiş olan Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Haçlıların eline geçmiş ve bu sırada Latinler de şehri Haliç'ten yapılan hücumla ele geçirmişlerdi. Ancak Fatih'in gerçekleştirmiş olduğu fetihle aralarında bir fark vardı. Latinler Haliç'e Bizans'ın müttefiki olarak girmişler ve sonra asıl amaçlarını göstererek Haliç surlarını aşmış şehre girerek şehri korkunç bir şekilde yağmalamış ve büyük yangınlar çıkarmışlardı. Osmanlı Hükümdarı II. Mehmed ise, kara surlarındaki kuşatma devam ederken donanmasını o zamana kadar hiç kimsenin düşünmediği bir buluş ile karadan yürüterek Haliç'e indirmiş ve fetihden sonra askerine "servet ve esirler size yeter, şehrin binaları bana aittir" diyerek şehrin tahrip olmamasına özenle dikkat etmişti. Nitekim, Lâtin istilâsından sonra korkunç bir şekilde yağmalandıktan sonra yakılıp yıkılmış olan ve bir daha eski görkemine ulaşamamış olan İstanbul, Osmanlı hükümdarı Sultan Mehmed'in fetihden hemen sonra plânlı bir şekilde başlatmış olduğu imar ve iskân faaliyetleriyle kısa bir süre içerisinde Türk İstanbul olmuş, fethin mimarı Sultan II. Mehmed de haklı olarak "Ebu'l-feth" ve "Fatih" unvanlarını almıştı.

miş bulunuyordu. Askerini Topkapı ile Edirnekapı üzerinden hücumla geçiren Sultan II. Murad, aynı zamanda hücumda yararlı olan, surlardaki kulelerin yüksekliğinde abşap ve tekerlekli kuleler de yaptırmıştı. Bkz. Ioannes Kananos, "İstanbul Mühasarası Hakkında Bir Eser: 6930 Hilkat Yılı İstanbul Savaşı Tarihi", trc. Zafer Taşlıkloğlu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VI-II/11-12 (Eylül 1955), s. 211-226. Bu kuşatma hakkında ayrıca bkz. J. von Hammer, *Devlet-i Osmaniyeye Tarihi*, trc. Mehmed Ata, İstanbul 1336, II, 138-141; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972 (3. Baskı), s. 371; M. Tayyib Gökbilgin, "İstanbul: Şehrin Mübâsaraları", *İslâm Ansiklopedisi*, V/2, 1184; Halil İnalçık, "Murad II", *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 600.

³¹ Osmanlıların fetihden önceki İstanbul kuşatmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Fabameddin Başar, "Osmanlıların Fetihden Önce Gerçekleştirmiş Oldukları İstanbul Kuşatmaları", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl)*, 30-31 Mayıs 2003, İstanbul 2004, s. 113-127.

³² Fatih'in İstanbul'u fethetmek için yaptığı hazırlıklar hakkında bkz. Mahmud Ak - Fabameddin Başar, *İstanbul'un Fetih Günlüğü*, İstanbul 2003, s. 27-44.

³³ Sultan II. Mehmed'in 6 Nisan 1453 günü başlatmış olduğu kuşatma sırasındaki olaylar ve şehrin fethi hakkında fethin görgü tamklarının vermiş olduğu bilgi için bkz. Nicolo Barbaro, *Kostantiniyye Mübâsarası Ruznâmesi. 1453*, trc. Ş.T. Diler, İstanbul 1976; Zorzo Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Mübasara ve Zabtı", trc. Samim Sinanoğlu - Suat Sinanoğlu, *Fatih ve İstanbul*, I/1 (İstanbul 1953), s. 19-62. Ayrıca bk. Mahmud Ak - Fabameddin Başar, *Aynı eser*, s. 45-99; Ayrıca bkz. Feridun M. Emecen, *İstanbul'un Fetih Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003.